

1983

A PALLAS NAGY LEXIKONA

AZ ÖSSZES ISMERETEK ENCIKLOPÉDIÁJA

TIZENHAT KÖTETBEN

III. KÖTET

Békalencse—Burgonyavész

A SZÖVEGBEN 176 ÁBRA; KÜLÖN MELLÉKLETÜL 39 KÉP, EZEK KÖZT
5 SZÍNNYOMAT, 12 TÉRKÉP ÉS 8 VÁROSI TERVRAJZ

BUDAPESTEN

PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1893

ENTES PAPIRON

TÁRSASÁG

holsteini nép érdekében, nek választotta a német királyban 1848 apr. 8. memo- Palmerston miniszterben onal rights of the duchies n), de az angol államfő- helyzet igazi voltát, nem t figyelemre. 1848—49. ott Berlinben, de az al- sem érhető el. Állására gyán részt a Schlawig- ivott londoni konferen- arátjának határozott ki- 1852 máj. 8. kelt londoni háboru idejében több röp- helyekben Poroszország- hoz való csatlakozását örnnyezetében lévő orom- atását (1854 jun.) B. ek- pedett le, ahol az ultra- gység elleni ellen ir- os röpiratokat írta; Zel- unde über Gewissensfrol- christlichen Gemeinde 3, 3 köt.) és: Gott in der tschritt des Glaubens an g (1857—58, 3 kötet) tsága s politikai és egy- levelezése idejét nagyon alalmilag is szakadatlanul és teológiai művei közül ms Stelle in der Weltge- 1845—87, 5 köt); Hippo- se 1853, 2 köt.); új angol tt: Christianity and man- d prospects (7 köt.); Igna- ne Zeit (Hamb. 1847); Die unnechten Briefe des Ig- hausen és Holtzmann fo- 9, 9 köt.); B.-nek IV. Fri- elezését Ranke adta ki a meg angolul; németre sinen Briefen und nach schildert (Lipsee 1868— ., Ein Lebensbild eines mensbild aus ihren Brle- 3 kiad. 1890 Gotha). 1891. állítottak B.-nek th. av. mémet kémikus és fiz- 311 márc. 31. Tanulmá- Párisban, Berlinben és ingal egyetemen 1889. a kémia tanára, 1861. 39-ig heidelbergi tanár. t. A m. tud. akadémla asztotta. Fél századon át rkdott a kémiai és fiz- mu fontos felfedezéssel t. Buvárlatait az anor- ágokkal kezdte meg, gyületeket (kakodil, al- analitikai és minera- kat köszön neki. Az ar-

zéntrioxid hathatós ellenszerül kísérletei alapján a ferrihidroxidot ajánlotta. Nagyon behatóan foglalkozott a gázok analízisével és kitűnő módsze- reket állapított meg, melyeket szelében hasz- náltnak. A gázok sűrűségének és folyadékokban való oldhatóságának meghatározására készüléke- ket szerkesztett. A B. szerkesztette jégkaloriméter igen fontos adatokat szolgáltat. A jól ismert gá- zok vízben és borszeszben való oldhatóságait meg- állapította. A gázok diffúzióját és az elégsük- kor fellépő tűneményeket is tanulmányozta. Az alkali földfémeket elektrolízis útján előállította. A magnéziumot ő állította elő először nagyobb mennyiségben és az elégsékek fellépő erős fény- képződésre ő hívta fel a figyelmet; azért hasz- nálják a magnéziumot bizonyos esetekben vilá- gító szerül. Korszakalkotó felfedezése a *spektrál- analízis* v. *színképelemzés* (Kirchhoff társaságá- ban 1860), mely felfedezése nevét örök időkre halhatatlanná tette. E módszerrel fedezte fel a *rubidum* és cézium ritka elemeket a *dürkheimi* ásványos vízben. Számos igen célszerű készülé- ket szerkesztett, melyek nagyon elterjedtek (Bun- sen-féle elem, B.-féle gázlámpa). A geológiai tu- dományoknak kiváló szolgálatot tett azokkal a klasszikus kísérletekkel, melyeket Island szige- tén (geysir) végzett. Munkái: *Enumeratio ac descriptio hygrometrum* (Göttinga 1830); *Das Eisenoxydhydrat, ein Gegengift des weissen Ar- seniks oder der arsenigen Säure* (Berthold társa- ságában. Göttinga 1834, II. kiad. 1837); *Schrei- ben an Berzelius über die Reise nach Island* (Mar- burg 1846); *Gasometrische Methoden* (Braun- schweig 1857, II. kiadás 1877); *Chemische Ana- lyse durch Spektralbeobachtungen* (Bécs, 1861); *Anleitung zur Analyse der Aschen und Mineral- wässer* (Heidelberg 1884. Magyarra lefordította K. *Karlovsky Géza*: *Utnutatás az ásványvizek elemzéséhez*, Budapest, 1888); *Flammenreactio- nen* (Heidelberg 1880). Sok nagynevű ember az ő tanítvány. Így hazai tudósaink közül: Eötvös Lóránt báró, Lengyel Béla és Than Károly. w. l.

5. B. *Tivadar*, német politikus, szül. Rómában, 1832 jan. 8., megh. Heidelbergában 1892 máj. 7. Elvégezte a heidelbergai egyetemet, ahol Ge- schichte des Handelsverkehrs nach Indien c. mű- vével tudori oklevelet nyert. Mint attaché részt vett a porosz-keletázsiai expedícióban, azután kö- vetségi titkár lett Rio-de-Janeiróban (1864), ügy- vivő Peruban (1871), Stockhölmban (1873), Brüss- szelben és Washingtonban (1874); végül pedig fő- konzul Alexandriában. 1876. kilépett az állam- szolgálatból és a birodalmi gyűlésbe választotta magát, hol a nemzeti szabadelvű párt hoz csatlakozott. Élte végén Heidelbergában foglalkozott irodalmi tanulmányokkal.

Bunsen-féle elem, l. *Galvánélem*.

Bunsenit (ásv.), nikloxid (NiO), oktaéderekben, zöld, üvegfényű. Szászországban, Johannegeorgen- stadtnban fordul elő.

Bunyan (ejtsd: bönjen) János, angol vallásos író, szül. Elstonban, Bedfordhoz közel 1628., megh. Londonban 1688 augusztus 31. Atyja mesterségé- ben, tehát mint kolompáros, nőtt fel. Kora ifjusági élete nagyon laza, sőt elvetemült volt és súlyosak voltak azok a vádak, melyeket B. élete későbbi

időszakában, vallásos buzgalmának és puritán szigorúságának magaslátáról, ifju korára vissza- tekintve, maga ellen felsorolni tudott. Élete 16. v. 17. évében katona lett, de ott végzett dolgairól igen keveset tudnak. Elhagyván a hadsereget, megnősült s akkor kezdődtek nála azok a rette- netes lelkiösmereti furdalások, melyeket későb- ben megjelent könyvében oly élenken rajzolt. 1655. a bedfordi baptista gyülekezet tagja lett. Csakhamar lelkészszé választotta meg a gyüleke- zet, mely hivatalát rendkívüli szorgalommal és sikerrel folytatta. A konventikulumok ellen hozott törvény végét szakított munkájának; porbe fogták és örökös száműzetésre ítélték. Közben a bedfordi börtönbe vetették, hol *Pilgrim's Progress* (A zarándok útja) c. híres művét írta. Barlow közbenjárására visszanyerte szabadságát, s azon- nal újra munkához látott, s mint vándor-prédikátor járt be Angolországot. II. Jakab király kimond- ván a lelkiösmeret szabadságának nagy elvét, B. megint Bedfordban telepedett le, s haláláig az ot- tani baptista gyülekezetnek volt lelkésze. B. ösz- szes műveit 1736. adták ki, 2 folio kötetben. A *Zarándok útja* után legnépszerűbb köztük a *Holy War* (Szent háboru), mely, mint az első, szintén allegoriat, de amannál sokkal kevésbé sikerült; és *Grace Abounding to the Chief of Sinners* (A vétkesek vezére felé áramló kegye- lem), mely önéletrai elbeszélés. A bibliát kivéve, talán egyetlenegy mű sem ért annyi kiadást, mint a *Zarándok útja*. Magyar fordítások: *Ke- resztény utazás a boldog örökké valóságra*, mely- ben a meg-térő, és istent kereső lelkeknek min- den állapottya külön-különbféle szép példákban és ábrázatokban le-festetik. Irattatott angliai nyel- ven... Mostan pedig annak német nyelvre való fordításából, magyarra fordított (Szigeti Sámuel és Tordai Sámuel által). 2 könyv (Kolosvárott, 1777—78. Ny. a ref. köll. bet.). Most másodsor ki- adattatott 2 könyv (Kolozsvárott 1782. A ref. kol- légium bet. Kaprontzai Adam által). A *zarándok útja*. Angolból B. L. (Pest 1867.)

cs—v.

Bunyevácok, hazai délszláv népfaj, mely főleg Bács-Bodrog vmegyét a magyarokkal vegyese- nek lakja. A nevet némelyek a *bunyák* és *bunyistár* szóból magyarazzák, mely annyit jelentene, mint *söpredék-nép*, mások, s ez a leghelyesebb értel- mezés, kiindulva e népfaj hagyományából és törté- neti fejlődéséből, úgy magyarazzák a nevet, hogy *Bunától származó*, azaz a hercegovinai Buna, a Neretva baloldali mellékfolyója mentéről való eredetileg dalmata nép. — 1683 táján jött nagy részük Dél-Magyarországba, hol a következő fél- századon át sokszor kellett védekezniök a törökök berohanásai ellen. Magyarországnak mindig leg- hívebb lakói közé tartoztak, kik magyar hazafi- ságukkal — példa rá 1848—49 — mindig büszkél- kedtek. Számuk jelenleg körülb. 80.000-re rug a csongrád-, torontál- s pestvármegyékkel együtt.

A B. magas, erősen kifejlett testalkatu népfaj; arcuk éles metszésű, kifejezésteljes, nőiknél igen gyakori a tojásdad arc, melynek halavány színét esetleg mesterségesen is igyekeznek előmozdi- tani. A legények arcbőre jóval sötétebb, mint a leányoké. Hajuk és szemöldökük igen dus, barna, erősen a sötétbe játszó. A férfiak szakállukat

borotválják, de bajszuk annál hatalmasabban kifejtett, bár gyakorta gondozatlan és így lecsüngő. Szembogaruk nagy, legtöbbször sötétbarna; az orr a nőknél igen szép, nemes, a férfiak gyakran magán viseli a sok borívás belyegét, fogazatuk erős, fehér. Jellemvonásaik: nagy vallásosság, a — most igaz, már el-elűnedező — szemérmesség, büszke magatartás, becsületesség, nagy vendégszeretet s az ezzel járó rendkívüli borívás, melyről különösen Szabadka országosan híres. A legtöbb szokásuk — kis eltéréssel — a gör. köl. szerbekével egyezik. Ilyenek: a husvéti nagymérvű locsolás, a festett tojások ajándékozásának szokása, a pünkösdi «kralyicák» menete szerelmi, hősi v. mítikus dalok éneklése közben, az Urnapján v. Péter-Pálkor tartott leányvásár, a karácsonyi «polozsáj», a «kolo», a «prélo» (fonóka) mulatsága, s a fiatalásnak néhol s néha erkölctelen mulatozást is megengedő s ezért eltiltott «diván», stb. A férfiak egyszerű, most már főbőnyire magyaros szabású, sötétkék kelméjű ruhát vagy igen széles, hófehér gatyát és inget, a legények selyem- v. bársonymellényt, továbbá kerek kalapot, s ha lehet, csizmát hordanak; de a leányok valóban pazar fényt izznak az öltözködésben. A finom, aranyprémes, ezüstkapcsos mellényke által leszorított karcsú testüket a sok széles szoknya még jobban szembe tünteti. A B. butorzata szerény. A szép rózsás ládák, padok, székek és asztalok, de még magasra vetett ágyak sem hiányoznak, csak hogy nem igen alszanak ezekben, hanem padkán, kis-ágyon, vagy künn valahol. Foglalkozására nézve a bunyevácok földművelők. Állattenyésztők is, de kisebb mértékben. Kereskedéssel csak újabbban foglalkoznak. A nők kézi munkáikban nagy ügyességet tanúsítanak. Minthogy munkás és kissé fukar nép is, jómódu, sőt igen gazdag ember sok akad közöttük.

A B. a szerb-horvát nyelvet beszéli, még pedig amannak «stokáv», emennek «ikáv» nyelvjárását. Némely részen az «okáv», de még inkább a «jekáv» dialektusok és a magyar nyelv hatása igen nagy. Népköltészetükből a nemrég még kedvelt hőskötemények kivésznek, de lírai és meseköltészetük még gazdag. Sajat nyelvjárásukon csak az utóbbi évtizedben kezdtek írni Antunovich János címz. püspök buzdítására, ki történetüket is először igyekezett megvilágítani: Razprava o potiskih i podunavskih Bunjevcih i Šokcih (Bécs 1882); utána *Iványi István* is foglalkozott velük *Szabadka története* (2. k. 1886—92) Lopašić Radoslav, Grbity Máne sat. L. Sokác. ПОРОВИЧ М. ГВРЬЕХ.

Bunyitay Vince, történész, nagyváradi t. kanonok, szül. Sátoralja-Ujhelyen 1837 jan. 11. 1860. szentelték fei misés pappá, 1863—75. szt.-jobb, 1875—80. belfényéri plébános volt, 1880 óta nagyváradi püspöki könyvtárnok, 1884 jun. 5. a m. tud. akadémia levelező tagjai sorába választotta. Különösen az egyháztörténet és műemlékek kutatása terén fejt ki figyelemre méltó tevékenységet. Több kisebb értekezésen kívül, melyeket a Századokba, Archéologiai közleményekbe, Történelmi Tárba, Kath. Szemlébe és az Osztr.-Magyar Monarchiába írt, főbb munkái: *Régi képek* (Pest 1868—69. Két rész); *Ismeretlen apátságok* (Esztergom 1880); *Az Egyedi apátság története* (Nagy-

váradi 1880); *A váradi püspökség története* (U. o. 1883—84, 3 köt.); *A mai Nagyváradi megalapítása* (Budapest 1885); *Szilágymegye középkori műemlékei* (Budapest 1887); *A római Szent-télektársulat anyakönyve 1446—1523* (U. o. 1889, Vatikáni magyar okirattár I. sor V. kötete); *Magyar királyok Váradon* (Nagyváradi 1890). Kiadta még Ipolyi Arnold Kisebb Munkáinak III—V kötetét és Schlauch Lőrinc Egyházi s Egyházpoltikai Beszédeit (Bpest 1890. 2 köt.).

Bunzlau, 1. járási székhely Liegnitz porosz körületben, a Bober jobb partján, (1890) 12,921 lak., jelentékeny kerámikus, üveg-, vas- és faiparral. A vásártéren Kutuszov orosz tábornok emlékét hirdető vas obeliszk áll. A Boberen hatalmas vasúti hid vezet át. B. Opitz német költő születés-helye, kinek emlékszobra a gimnázium előtt látható. — 2. B., l. *Jungbunzlau*.

Bunzlai edény, (Bunzlauer Braungeschirr), Barnaszinü, ölömtől mentes főző-edény, melyet annyira égetnek, hogy az agyag kemény, kőanyagyszerűvé lesz. A B.-t tűzálló agyagból készítik, de mivel a keményre égetett edény főzőkor könnyen reped, még homokot vagy finom chammottot kevernek hozzá, mi által az edény a gyors hőfokváltozásokat jobban kibírja. A B. előnye, hogy olommentes máza a kémiai szerek oldó hatásának ellentáll, de csak takaréktűzhelyen használható, mert szabad tűznél könnyebben reped, mint a közönséges fazekasára.

Buochs, falu Unterwalden svájci kantonban, a Vierwaldstätti-tó D-i partján (amiért a tó ezen részét B.-i tónak is hívják), 1465 lak., selyemfonóval B. valamint a 4¹/₂ km.-re fekvő Beckenried látogatott klimatikus gyógyhely.

Buol-Schauenstein, 1. **János Rezső** gróf, osztrák diplomata, született Hágában 1763 nov. 21., megh. Bécsben 1834 febr. 12. Graubündeni nemesi családból származott, mely 1690. a birodalmi bárói rangot kapta. Osztrák követ volt Hágában (1790) és Baselen (1792). Később szász követ neveztek ki. 1815 óta 1822-ig elnöke volt a frankfurti újjászervezett szövetségi tanácsnak, később karlsruhei és 1833. stuttgarti követ lett. Mint valóságos titkos tanácsos, államminiszter és az udvari bizottság elnöke halt meg.

2. **B. Károly Ferdinánd** gróf, osztrák miniszter, az előbbinek fia, szül. 1797 máj. 17., megh. Bécsben 1865 okt. 28. Mint követ működött Karlsruheban (1828), Stuttgartban (1838), Turinban (1844) és Pétervárott (1848), ahol a magyar szabadságharc idejében nagy befolyást gyakorolt. Schwarzenberg herceg oldalán a drezdai konferenciákban is képviselte Ausztriát. 1851. követnek ment Londonba, ahol az 1848—49. évi események következtében megintot barátságos viszony helyreállítására érdekében megindult. Schwarzenberg halála után 1852 ápril 11. a külügy és a császári ház minisztere, valamint a minisztertanács elnöke lett. Ez állásában nagy mérsékletet tanúsított és a béke fenntartása mellett buzgólkodott. Közvetítő politikáját azonban, kivált a krími háborúban s általában a keleti kérdésben, nem kísérte szerencse. Elnökölt az 1855. bécsi konferencián, 1856 márc. 30. pedig mint Ausztria követe aláírta a III. párisi békeszerződést. 1859 máj.

17. az olasz háború küszöbén a csótól felmentette s azóta birtokain (II. 204.)

Buonaparte, l. *Bonaparte*.
Buonarotti, 1. *Michelangelo*, fe. l. *Michelangelo*.

2. **B. Michelangelo**, az ifjabbik, ilyen nevű nagy szobrásznak, olasz renzében 1568 nov. 1., megh. u. o. Tekintélyes és vagyonos polgár anyagi áldozatokkal értékes képtévékeny részt vett a Crusca-akadémia. Írt verseket, néhány szónó csevegést különböző tárgyakról, d. téneti fontossága csak La Tancia színdarabjainak van. Míg az utó egy vásár százféle alakját és esen dött színpadra hozni és csak érdeki szerkezetű művet alkotott: addig eleven és kerek népszínmű, olyan, XIX. században a magyar népszínmű dalok és táncok is vannak ber társa volt a Crusca-szótár első kiad veit legújabb kiadása Firenzében, I jelent meg.

3. **B. Fülöp**, a francia forradalom szül. Pisában 1761 nov. 11., me szept. 15. Kezdetben ügyvédnek ké lett fíradhatatlanul terjesztette l méit; 1787. ellenzéki lapot indított Toscanából száműzték, mire Korzi hol a francia érdekek előmozdítás és a L'ami de la liberté Italienne vetette meg az alapját. 1793. me közölte Parisban, hogy a St. Pie sziget a francia köztársasággal mely alkalommal ő is a francia polg Ezentul állandóan a francia-olasz s: kötésén buzgólkodott. Robespierre mint annak meghitt barátját elfog hamar szabadon bocsátották. Nem theon társulatot létesítette az 1793 visszaállítására, Babeuffel együtt, esküvésében (1796.) szintén résztve fedezése után életfogytiglan számú: Oléron szigetére vitték, de I. Napo tatlan politikai rajongót keleti Fran kis városába rendőri felügyelet Később Genfbe, majd Brüsszelbe l írta a: Conspiration de Babeuf (Brü könyvét. A juliusi forradalom után vissza, hol mint zenetanító tengott nucci, I martiri della libertà italiana.

Buoncompagni (ejtsd: buonkompáni, olasz tudós, szül. Rómában 1821 i fejedelmi család sarjadéka gondos n szesült, utóbb pedig matematikai nalmányokkal foglalkozva, magán matematikai könyvtárt gyűjthetett: dája is van. Mint tudós főleg a mate netének kutatásával tünt ki, külön (Róma 1851), kremónai *Gherardo* (*Leonardo Físano* (u. o. 1854) éle adja ki havi füzetekben a *Bollettino matematiche e fisiche* folyóiratot, me *torio di scienze etc.* 4 évfolyama elő